

Yazı ve fotoğraf: Şengül Durucu

Zangoç iki yüz yıllık çanı çalarak tarihi Surp Harutyun Kilisesi'nin avlusunu ve Kadırga'nın gün görmüş sokaklarını çınlattı. Cenaze için toplanan ahalî, törenin başlama vaktinin geldiğini anlayıp ölü kadar 'ölüm'e de saygı gösterircesine ağır ve sessiz adımlarla kilisedeki sıraları doldurmaya başladı.

Hemen herkes siyah giyinmişti, sıktı. Papaz Diran bir elinde gümüş haç, bir elinde İncil, tabutun başında kutsal kitaptan bölümler okuyordu. Kadırga'daki Surp Harutyun Ermeni Kilisesi'nde toplanan bu insanlar o gün tütsü kokuları ve ilahiler eşliğinde, yetmiş iki yaşındaki çatı artancısı Maksut Özdel'e, gerçek adıyla Hagop Ohannesoglu'na son görevlerini yapmak için bir aradaydılar.

Dualar, ilahiler bitti, gözyaşları döküldü. Istavroz çıkarmak için eller alımlara gittiğinde kilisedeki kalabalığın içinde Hristiyan kadar Müslümanların da saf tuttuğu anlaşıyordu. Birçokları için bu görüntü şaşırtıcı olabiliyordu ama Kadırgalılar için değil. Onlar yüzyıllardır birbirlerinin cenazelerine, düğünlerine, hastalıklarına koşuyorlar, birbirlerine maddi manevi destek oluyorlardı.

1950'lere kadar Rum, Ermeni, Yahudi, Bulgar, Türk hep bir aradalmış. Yavaş yavaş solmuş bu birliklilik tablosunun renkleri. Bulgarlar, Yahudiler çoktan gitmişler. Rumların yokluğu 6-7 Eylül'ün mirası. Ermenilerin ise durumu çok iyi olanları yurt dışına göç etmiş. Daha orta halliler ve "Ne olursa olsun ben vatanımı terk etmem" diyenler Yeşilköy, Bakırköy, Kurtuluş, Şişli, Pera'dalar.

Kalanların dilendirdiğine göre fakirler ve yaşlılar kalmış burada, gidememişler. Dünyanın en büyük ve en çok ezilen dininin, fakirliğin bir parçası olan bu insanlar, doğma büyüme Kadırgalı. Neler görmemişler ki; Atatürk'ün ölümü, Tek Parti Dönemi, II. Dünya Savaşı, katlik, ekmek-seker-gaz kuyrukları, Varlık Vergisi, Aşkale, Menderes Dönemi, 27 Mayıs, 6-7 Eylül, 12 Mart, 12 Eylül...

Kızgın değiller, kurgın da değiller. Korkmuyorlar da. 'Azınlık' sözünü sevmiyorlar ama onlar da biliyor eskiden yüz binlerce oldukları bu topraklarda 'az' kaldıklarını.

“Onlar bizimle ayine gelir, biz de onlarla camiye giderdik”

Tanıklık ettigimiz cenazeye katılanlardan biri Sirvant Manto, evine davet ediyor bizi. Surp Harutyun Kilisesi'nin yaşlı, fakir ve kimsesiz Ermeniler için tahsis ettiği lojmanlardan birinde de o kalıyor annesiyle. Kendisi elli altı, annesi Nazan Manasyan yetmiş altı yaşında.

“Buraya eskiden Küçük Ermenistan derlerdi” diyerek başlıyor söze Sirvant Manto, “Simdi çok az kişi kaldık burada, Gedikpaşa'da. İlkokulumuz vardı Boğosyan Varvaryan, ortaokulumuz Bezciyan. Türk ve Ermeni öğretmenlerimiz vardı. Okullarımız talebe olmadığı için kapandı. Kadırga bir başkaydı o zamanlar. Bayramları birlikte kutlardık, cenazeleri birlikte kaldırdık. Kız arkadaşlarım benimle ayine gelirdi, ben de onlarla camiye namaza giderdim.”

Anne Manasyan onaylarcasına sallıyor başını, sözü çok eskilere getirmek için alıyor. Pürüzlü sesi, küçük odada dolaşırken çıkardığı tahta gıcıraltılarına karşıyor zaman zaman, “Şu anda bile dolabımda komşumun verdiği kurban eti duruyor. Ben tek başıma da giderim camiye dua ederim. Mevlitlere, evliyalara, yatırlara giderim. Komşularım da kiliseye gelir. Ne olmuş yani ben Hristiyan'sam, sen İslam'san. Kız alıp vermedik mi?”

Kalabalıklar, topluluklar deyince bugünlerde hepimizin aklına nefret veya hüznün gelir oldu. Ya kızdığımızda dolduruyoruz meydanları artık ya da üzüldüğümüzde. Eğlenmek, mutlu olmak için meydanlarda toplanmak yarım asır öncesinde kalmış gibi. Bu renkli fotoğrafın ne zaman bozulduğunu sormaya gerek yok sanırım. 6-7 Eylül 1955'i hepimiz biliyoruz. Tabii bilenler içinde yaşayanlar da var. Nazan Manasyan 25 yaşındaymış 1955'te, dün gibi hatırlıyor olanları.

Bize Türk hükümeti bakıyor

“Kokmuyoruz, korkacak bir şeyimiz yok” diyor ama sormadan da edemiyor “Teyp açık mı?” diye. “Buralar hep talan edildi. Bizim evimizi Müslüman komşularımız müdafaa etti. Aynı legende yıkanıp, aynı tasta su içtiğimiz bazı komşularımız da Rumların evlerine girdiler, çıplak giren kat kat giyinmiş çıktı. Genç kızların çeyizleri pencereden kalabalığa atıldı, millet kapıştı.” Tevekül içinde anlatıyordu bunları başı örtülü Nazan anne. Komşularının Silva diye çağrdığı Sirvant Manto ise, “Neler yaşamadık ki ama burası bizim vatanımız. Beni Ermenistan'a gönder, yaşayamam. Burada bize Ermeni diyorlar ama oradakiler bizi Ermeni olarak görmüyorlar ki” diyerek anlatıyordu iki arada bir derede kalmışlığı.

Biri diş teknisyenliği, diğeri çorapçılıktan emekli olan ana-kız, devletin yardımıyla geçindiklerini de saklamıyorlar. “Bize Türk hükümeti bakıyor, Ermeni değil” diye çıkışıyor Sirvant Manto, “Buradaki yardımsever Müslümanların, hükümetin yardımlarıyla duruyoruz ayakta, haklarını yemeyelim.” Çocukları var ama uzakta. “Burada evladımız Murat” diyor, Şehsuvarbey Mahallesi Muhtarı Murat Hakverdi'yi kastederek. Bir ay önce ölmüş kocası. Rahatsızlandığında muhtar yetişip hastaneye kaldırmış kocasını, hastanede başlarında durmuş, yardım almasını sağlamış.

Şeker, Kurban, Paskalya, Melkon Kaspar

- Kadırga sokaklarına dönüyoruz yeniden. Kimler yürümüş ki bu sokaklarda? Mine Kosaan(Koçinyan), Cem Özer buranın çocukları hep. İki adanın Ermeni-ce konuşması çekiyor dikkatimizi. Gülüşüp, mani gibi bir şey mırıldanıyorlar. Recep Bülent Külig ve Garbis Setoğlu çocukluk arkadaşları. Onlar da Kadırgalı. Külig yetmiş altı yaşında, Türk ama Ermeniler kadar iyi biliyor Ermeniceyi.
- Sormadan anlatıyor, “Çocukluğumuzda Melkon Kaspar'a (İsim Günü Kutlamaları) çıkardık, sokak sokak dolaşıp mani söyledik, insanlar da bize harçlık verirdi. Türk-Ermeni tüm çocuklar toplanır, yumurta boyar, çörek dağıttırdık. Düğünde, cenazede herkes vazife düşerdi. O yağmalamadan sonra gitti hepsi. Mesela Prokop vardı, Zeki Müren'e kontrbas çalıyordu, arkadaşımızdı. Kör Agop'un meyhanesi de hemen buradadır, Kumkapı'da. Kör Agop, Prokop, şoför Anastas, bakkal Yordan hep bir aradaydık. Ermeniler çok başka insanlardı.”
- “Genç hiç yok, hepsi gitti” diyor Garbis Setoğlu da ve ekliyor. “Kalanlar da korkuyorlar. Ermeniler kabuklarına çekildi artık, özellikle Hrant Dink olayından sonra.”
- Acem Memet'in hikâyesini anlatıyor ardından. Acem Memet, Kadırga'da yaşamış eski balıkçılarıdan, sonraları tak-

Kadırga'nın Türkleri, Ermenileri ve dahi yeni Ermenileri...

- 1- Kadırga sokaklarından genel bir görünüm
- 2- Sirvant Manto ve annesi Nazan Manasyan
- 3- Kilisedeki cenazeden bir enstantane... Müslüman kadınlar Ermeni komşularının cenazesinde...
- 4- Şapkacı Haçık
- 5- Kilisedeki kutsal kitaplar
- 6- Tenekeci Garbis'in yeğeni Anto Sahakyan

İstanbul'da Kadırga'yı dolaştığınızda kadim Ermenilerle, Ermenistan'dan gelenleri bir arada görürsünüz. Hepsinin anlattıkları bir roman kıvamındadır. Kadırga'daki insanların zamanın mayasıyla bütünleşmişlerdir. Onları bütünleştiren çok şey vardır. Sokaklar, evler, komşular, bayramlar, düğünler, cenazeler...

si şoförlüğü de yapmış. Ermenileri o kadar severmiş ki öldükten sonra cenazesinin kiliseden kaldırılmasını istemiş. Vasiyeti gerçekleştirilmiş tabii, cami de kilise de karşı çıkmış bu duruma. İnsanlarla tanrılar arasına yine insanlar, kurumlar, kurallar girmiş.

“Kadırga'nın en eskisi kimdir, kim bilir buraları?” soru-

şunun cevabı bizi Şapkacı Haçık'e götürüyor. Onu Kadırga'nın biraz aşağısında, Kumkapı'daki bir kasapta otururken buluyoruz. Şapkacı Haçık dedimize bakmayın, önde gelen zanatçı çıpa ustası. Kendisinin 'keyfe keder' dediği şapkacılığı kırk yıl önce bırakmış. Türklerle kardeş gibi büyüdüğü bu sokaklarda seksen altıncı yılı. Eskilerden kimse

kalmadığından şikâyet ediyor. Tadı tuzu kalmamış Kadırga'nın. Yalnız Kadırga'nın mı, tüm İstanbul'un. “Dogudan çok insan geldi. Çok kalabalık oldu buralar ama insanlık yapacak insan kalmadı. Kadırga'da da Ermenilerin, Rumların yerini Bitlisli, Mardinli, Siirtli aldı” diyor Haçık Usta. 6-7 Eylül olaylarında bakkal Niko'nun dükkanında bostan satıyormuş. Ne olduğunu anlayamadan bir bakmışlar ki kasabın etleri, sütünün kaymakları sokaklara saçılmış. Yağmacıların bazıları yakalanmış ama en şaşırtıcısı, en üzücü komşuları da varmış yağmacılar arasında. “Sonra?” diyoruz, “E ne demek sonra” diyor, “O insanlarla yüz yüze baktık yine. Hiçbir şey olmamış gibi yaşamaya devam ettik. Sesimizi çıkaramadık. Evi, işyeri yağmalananlar gitti zaten.”

6-7 Eylül Kadırga için bir milat sanki. O tarihe kadar hep iyi anılar var belleklerde. Sonrası. Sonrası gözlerden aldığımız cevap; hayal kırıklığı. “Vatanım” dedikleri yerde böyle bir olayın aktörü olmak çok güçlerine gitmiş. Ne Ermenistan'a özlemleri var, ne de Diaspora'dan haberleri. Hatta bazıları Hrant Dink'in adını öldüğü gün duymuş.

Zihinlerinden silemedikleri kötü anıları da var tabii, tıpkı oto tamir ustası Garbis Usta gibi. Pek konuşmuyor. “Bir çekincem yok” diyor ama “Soyadımı yazma” demeyi de ihmal etmiyor. İçinin dolu olduğu belli ama anlatmıyor. Yakın arkadaşından öğreniyorum, o daha on yaşındayken anne-babasının, ondan ayrı Aşkale'de bir yıl taş kıldığını. Ellerindeki avuçlarındakini vermenin, vergiyi ödemeye yetmediğini.

Bunları anlatmadı Garbis Usta, 6-7 Eylül'de gözleri önünde, yanı başlarındaki Rum kilisesinin çayı cayır nasıl yakıldığını da anlatmadı. O bunlardan değil, hatırlamak istediklerinden bahsetmişti daha çok, çocukluğundaki Kadırga Meydanı'ndan. “Şeker, Kurban Bayramı'nda meydana faytonlar olurdu. Fayton tutar, gezinirdik. Annelerimiz Paskalya ve İsa'nın doğduğu gün, sabahın beşinde en güzel kıyafetlerini giyer, ellerinde yaptıkları tepsi dolusu çörekle kilisede toplanırdı. Çocuklar maniler okur, keten helva, nane satar harçlık çıkarırdı. Yazın Topkapı'ya, sur dışına yazlığa giderdik. Biz İstanbul'un en güzel zamanlarını yaşadık.”

Bir efsane: Tenekeci Garbis

Bu insanları birleştiren çok şey vardı. Sokaklar, evler, komşular, bu meydan, bayramlar, düğünler, cenazeler. Bir de top vardı onları birleştiren. Ermenisi Türkü aynı topun arkasında aynı amaç için koşuyordu, tatlı bir zafer için. Cıncı top sahasının, simdi ki adıyla Cündi sahasının olmadığı gündü. Kadırga Meydanı'nda oynanırdı maçlar. Kaleci Beykozlu Hagop, Vefalı Tenekeci Garbis ve Arap Haçık, Galatasaraylı Haçık İstapan, Beyoğlusporlu Avedis Kadırga'da yetişen, tüm Türkiye'nin tanyıp sevdiği futbolculardı. Beyoğluspor Rumların, Taksim Ermenilerin spor kulübüydü. Kadırga Spor Kulübü ise 1952'de kurulmuştu.

Kadırga'dan sonra Vefa'da, Taksim'de, ardından Milli Takım'da ve Fransa'da top koşturan Tenekeci Garbis'in amcasının oğluyla konuşmak hiç aklımızda yoktu, Kadırga Spor Kulübü'nden içeri girerken. Anto Sahakyan övünerek anlatmaya başladı yeğenini. “Yakışıklıydı Garbis, çok da yetenekliydi. 10-12 yaşlarında başladı topa. Babasından sürekli da yak yerdı top oynadığı için. Babası Artin Takhtakale'de tenekecilik yapırdı. Tenekeci kalabalı oradan gelir Garbis'in. 46'da Kadırga'da başladı oynamaya, 50'de profesyonel oldu.”

Ötekinin ötekisi kaçak Ermeniler

Birileri onları 'öteki'leştirmeye çalışıyor ama onlar inatla 'öteki'leşmiyorlardı. Bir de ötekinin ötekisi vardı tabii Kadırga'da, azınlığın azınlığı; kaçak Ermeniler. Osmanlı'dan bu yana burada yaşayanlar vardı, konuşuklarımız gibi. Bir de Ermenistan'dan geleli üç-beş yıl olanlar. Kaçak Ermeniler Türkiye'yi 'düşman' değil de 'umut kapısı' olarak görüyor. Ve geldiler. Kadınlar çocuk bakıcılığı, temizlikçilik, aşçılık yapıyor; erkeklerse Kadırga ve çevredeki mağazalarda tezgâhtarlık, ayakkabıcılık, kapıcılık.

Yasadışı işler yapanlar da var tabii aralarında. Çalışan, yerli yurdu belli olan kaçak Ermeni kadınlardan, “İhbar ederiz” diyerek şantajla haraç alanlar da var, hırsızlık, kapkaç yapanlar da. İstanbul'daki sayılarının on binin üzerinde olduğu tahmin ediliyor.

Yasal bir işte çalışarak, deyim yerindeyse 'namusuyla' hayatını kazanan, kızıyla birlikte bir göz odada yaşayan bu kaçak Ermeni kadını bulmak ve konuşmaya ikna etmek kolay olmadı. İsim yok, fotoğraf yok, yalnızca yaşananlar var bu görüşmede. “Savaş çıkmadan önce iyiydik” diyor, Ermenistan'daki yaşantısını anlatırken. “Ama savaş bitirdi bizi. Önce deprem oldu 88'de, her şeyi yerle bir etti. 92'de de savaş çıktı Azerilerle. Aç kaldık, su-suz kaldık. Para yok, iş yok. Baktık Türkiye kapısı açıldı, “Biz de gidip para kazanak” dedik.”

Türkiye'ye gelmekten korkmamış

Ermenistan'dayken bir okulda aşçılık yapıyormuş. Savaş çıkınca bozulmuş işler. Bir oğlu savaşın en çetin noktasında Karabağ'da savaşmış. Neyse ki sağ-salim dönebilmiş evine. İki oğlunu, kızını, torununu ve kocasını bırakıp beş yıl önce gelmiş Kadırga'ya.

“Buraya gelmiş arkadaşlarım vardı. Ben de yanlarına geldim. Hiç zorluk çekmedim. Kötü bir muamele de görmedim. Neden göreyim ki, kötü bir şey yapmıyorum ben.” Türkiye'deki ilk işi hizmetçilik olmuş. Şimdi Gedikpaşa'da bir ayakkabıcıda çalışıyor. Türkiye'ye gelirken hiç korkmamış. Dil sorunu da çekmemiş, babası da dedesi de Türkçe konuşuyorlarmış çünkü. Osmanlı'dan Suriye'ye oradan da Ermenistan'a göç etmişler.

Suriye'de doğmuş olmasına karşın “Nerelisiniz?” sorusuna “Nizipliyim” diye cevap vermesi bu yüzden. Beş ay önce de kızını getirmiş yanına. Kızı hemen hiç konuşmuyor Türkiye'yi. Biz konuşurken o yalnızca gülmüşüyor anlam veremeyen bakışlarla. Oysa çocuğunu bırakıp, gurbete gelmiş bir kadın o.

Kadırga'daki Osmanlı Ermenileriyle diyalogları hiç yok. Yalıtılmış hayallerini yalıtılmış bir hayata sığdırmaya çalışıyorlar. Kadırga'nın yerleşik Ermenileri ise onlarla neredeyse hiç ilgilenmiyor, hatta kaçak oldukları için uzak duruyorlar.

Tıpkı Kadırga'da yaşayan Bitlisli, Mardinli, Siirtli, Ermenilerden uzak durdukları gibi. Eski İstanbul'un Türkleri ve Ermenileri bir yanda, İstanbul'un yaşlı çehresi-ni değiştiren Doğulular, kaçak Ermeniler bir yanda. Yaşadıkları gettonun sınırları ırklarla değil, kentli olabilmekle belirleniyor artık. Yeni gelenler de olabildiğince çabuk kentleşmeye çalışıyorlar.

